

РОЛЬ КОНСАЛТИНГУ В ІНСТИТУЦІЙНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК

Досліджено особливості впливу консалтингу на формування інституційного середовища регіональних економік у контексті їх інноваційного розвитку. Сформульовано пропозиції для органів державної влади і місцевого самоврядування.

Ключові слова: інституційне середовище, консалтинг, інноваційний розвиток регіонів, інтелектуальний потенціал, органи місцевого самоврядування, науково-освітня сфера.

Проблематика інноваційного розвитку української економіки та її регіональних складових активно обговорюється в наукових колах протягом останніх років. Актуальності цій темі надала глобальна фінансово-економічна криза, яка загострила більшість проблем, пов'язаних з відсутністю в Україні достатніх передумов для становлення інноваційної моделі розвитку.

Пріоритетам інноваційного розвитку вітчизняної економіки, у тому числі на рівні окремих регіонів, присвячені численні публікації вітчизняних авторів, зокрема наукові дослідження В. Александрової, А. Гальчинського, В. Гейця, В. Демченка, Б. Карпінського, С. Козинського, І. Кульчицького, Н. Ліби, А. Мокія, І. Окландера, В. Семиноженка, Л. Федулової тощо. Серед іноземних науковців відомі праці Г. Беккера, Ф. Гайека, Дж. Гелбрейта, П. Друкера, Г. Мінцберга, Д. Норта, М. Портера, Р. Солоу, Е. Тоффлера, Й. Шумпетера та ін.

В. Александрова, А. Гальчинський, В. Геець, Дж. Гелбрейт, Р. Солоу, В. Семиноженко, Л. Федулова та Й. Шумпетер вивчали макроекономічні аспекти інноваційної проблематики, включаючи виявлення механізмів становлення інноваційних моделей у різних типах суспільно-економічних систем. Управлінські аспекти впровадження інновацій у підприємстві аналізуються в роботах Г. Мінцберга, М. Портера, Е. Тоффлера, І. Кульчицького тощо. Проблема інноваційного розвитку регіональних економік досліджується у працях А. Мокія, В. Демченка, С. Козинського, Б. Карпінського та ін. Крім того, дослідження Г. Беккера, Ф. Гайека, П. Друкера, Д. Норта та їхніх послідовників стосуються впливу інституційних і соціальних чинників на інноваційний розвиток економіки держави та її регіонів.

Названими науковцями опрацьовано значний пласт проблем, пов'язаних з теоретико-методологічними засадами і прикладними аспектами становлення інноваційної економіки, а також окреслено пріоритетні напрями підвищення інноваційної активності в господарському комплексі нашої держави. Так, Н. Ліба зауважує, що одним з провідних факторів ефективної інноваційної системи та сприятливого інноваційного середовища є наявність відповідного наукового кадрового забезпечення з високим рівнем творчості та взаємодії як між собою, так і з іншими організаційними агентами економіки [9]. Водночас В. Геець стверджує, що сьогодні в економіці України немає цілісної національної інноваційної системи, яку мають розвинуті країни, а з огляду на це достатньо слабким є інноваційний процес. Це зумовлює необхідність підвищення ефективності науково-технічної та інноваційної політики в нашій державі на основі активізації впровадження вітчизняних науково-технічних розробок [2]. А. Мокій пропонує розв'язувати основні проблеми низької інноваційності економіки шляхом налагодження взаємозв'язків між науково-дослідними установами, підприємствами і бізнесом, формування інформаційної бази науково-технічних розробок, створення системи перерозподілу ризиків інноваційної діяльності й забезпечення сприятливих інституційних умов для інноваційно активних суб'єктів господарювання [12]. На думку С. Козинського, принципового характеру набуває визначення потенціалу регіональної інноваційної політики, який великою мірою походить від особливостей сприяння чи гальмування інноваційної діяльності на певній території. Такий вплив повинен розрізнятися принаймні за двома напрямками, які походять від обсягу повноважень, що закріплені за регіонами і законодавчо визначає їх спроможність самостійно приймати та реалізовувати програми економічного розвитку територій, а також наявної системи культурних, освітніх, ресурсних та інших переваг, які визначають не адміністративний, а організаційний ресурс розвитку інноваційної діяльності в регіоні [6]. І. Кульчицький наголошує, що однією із засад

сталого розвитку економіки є постійне підвищення рівня знань, а також здатності до створення і використання нових технічних і організаційних рішень (інновацій) на регіональному рівні, що усвідомлює владна еліта Європи, яка визнає регіони “двигуном” економічного розвитку, який базується на дослідженнях, техніці та інноваціях [8]. І. Окландер акцентує увагу на тому, що вітчизняна регіональна наука слабо адаптована до роботи в ринкових умовах, їй не вистачає націленості на вирішення актуальних соціально-економічних проблем регіонів, а організаційна структура відповідних наукових установ не є клієнтоорієнтованою. Крім того, немає дієвої системи комерціалізації наукового продукту, а підприємства та організації регіону часто не володіють інформацією про інноваційні розробки наукових установ [14].

Проте, попри безумовну актуальність інноваційної проблематики, окремі аспекти її дослідження дотепер залишаються поза належною увагою вчених. Насамперед це стосується виявлення ролі інституційних чинників інноваційного розвитку економіки в регіональному вимірі, зокрема в контексті розвитку інформаційно-аналітичної складової інституційного середовища регіону, включаючи посилення ролі консалтингу в нарощуванні інноваційного потенціалу регіону. Провідні вітчизняні дослідники цієї проблематики зазначають, що інноваційні моделі розвитку провідних європейських держав орієнтуються на формування інноваційно активного підприємництва. Найдієвішими важелями підвищення інноваційного потенціалу підприємств є консультації та інформаційна підтримка, функціонування центрів технологічної інформації, фондів сприяння трансферу технологій, інноваційних координаційних центрів тощо. Натомість в Україні сьогодні спостерігається відносний дефіцит інституційного забезпечення інноваційних процесів у економіці, насамперед на регіональному рівні. Це збільшує трансакційні витрати підприємств на пошук необхідної інформації про наявні інноваційні розробки та можливості трансферу технологій, а відтак – знижує інноваційний потенціал регіональних економік [11].

Отже, консалтингова складова інформаційно-освітнього простору регіону здатна відігравати значно більшу роль в його інноваційному розвитку, ніж це є в Україні нині.

Мета статті – дослідження впливу консалтингу на формування інституційного забезпечення в контексті інноваційного розвитку на регіональному рівні.

Останнім часом у царині сучасного глобального середовища з’явилися нові тенденції, які почали істотно впливати на розвиток як національних, так і регіональних інвестиційних процесів. Серед таких тенденцій найважливішими є концентрація інвестиційних потоків на основних напрямках світового технологічного розвитку та зростання інноваційного характеру капіталу, що зумовлює трансформацію структури інвестицій шляхом зростання частки вкладень в інтелектуальні цінності. У зв’язку з цим з особливою гостротою й актуальністю постає питання про нову структуру інвестиційного процесу, яка включає, крім фінансової та виробничої складових, інноваційну сферу, де головним об’єктом інвестування є “інтелектуальний капітал” [10]. Попри те, що інтелектуальний потенціал суспільства стає одним з основних джерел інноваційного розвитку економіки, його реалізація в різних соціально-економічних умовах набуває диверсифікованих форм. Це актуалізує проблему пошуку дієвих важелів та механізмів формування інноваційного потенціалу економіки та його ефективного використання на регіональному щаблі. Адже саме регіон є тією ланкою просторової ієрархії, яка має необхідні ресурси та адміністративні повноваження для реалізації власної інноваційної політики і водночас обмежена відповідними суспільно-психологічними, організаційно-технічними та інституційними параметрами.

Наприклад, в Україні спостерігається значна диференціація регіонів за природно-ресурсним, гео економічним, технологічним, кадровим, адміністративно-управлінським та інституційним розвитком, що відбивається на різноплановості інноваційного потенціалу окремих територіально-господарських комплексів.

Особливого значення в такому аспекті набуває характер формування інституційного середовища в кожному з регіонів. Саме він справляє найвагоміший вплив на динаміку розвитку інноваційних процесів у регіональних економіках. Це зумовлено тим, що, згідно з концепцією Д. Норта, розвиток інновацій веде до зниження трансакційних витрат на основі еволюції організаційних інструментів, а також процедур укладання угод і механізмів контролю за їх виконанням. Усі ці інновації Д. Норт об’єднує в три основні групи: підвищення

мобільності капіталу (поширення вексельного обігу, розвиток валютно-кредитних операцій), зниження інформаційних витрат (інформатизація суспільства та посилення відповідних інститутів), розподіл ризиків (страхування, диверсифікація тощо) [7].

На регіональному рівні стимулювання інновацій за допомогою цих механізмів може відбуватися за безпосередньої участі консалтингових компаній, з огляду на еволюцію ринку консалтингових послуг регіону. Так, підвищення мобільності капіталу великою мірою визначається доступом учасників регіональних ринків до сучасних банківських технологій та володінням ними ефективними інструментами фінансового планування та інвестиційного стратегування, зниження інформаційних витрат забезпечується завдяки інформаційно-консалтинговому супроводу бізнес-процесів, а розподіл ризиків та їх диверсифікація здійснюються шляхом освоєння новітніх управлінських технологій та залучення такого важливого компонента консалтингової діяльності, як коучинг.

Водночас дослідники зазначають, що “правове і законодавче забезпечення в Україні є заплутаним, складним і незрозумілим для більшості інвесторів. Крім того, правова система неефективно охороняє власність і права інвестора, який за власні кошти створив бізнес в Україні, а тому постійно трапляються випадки рейдерських захоплень і намагання неконкурентними засобами вплинути на бізнес інвестора. Слід урахувати також те, що інвестиції в інновації завжди супроводжуються підвищеним ризиком, проте в Україні до ринкових ризиків додаються суттєві ризики впливу використання системи “драконівських” законів і корупційних суддів, чиновників, рейдерів для тиску на інвестора” [16].

Як наслідок, інституційне середовище у багатьох українських регіонах несприятливе для інвестицій в інноваційні проекти. Відповідно, низькою є мотивація підприємців до інноваційної діяльності, блокується входження на вітчизняний ринок багатьох потужних закордонних компаній, які є продуцентами інновацій у сферах технологій та управління.

Сьогодні найефективнішими інструментами трансформації результатів інтелектуальної праці у реальні ринкові продукти вітчизняними науковцями визнаються інноваційні структури (інноваційні компанії, бізнес-інкубатори, інноваційні кластери тощо), здатні поєднувати науково-дослідні організації (або їхні підрозділи) та конкретні структури виробничої сфери. У результаті виробнича сфера отримує доступ до сучасних знань, а наукові заклади – до матеріальних ресурсів та розширення програм науково-аналітичної й пошукової діяльності [13, с. 3]. Відтак, на нашу думку, основою для ефективного функціонування такої інтеграції є насамперед розвиток ринку консалтингових послуг.

Саме завдяки успішній діяльності на українському ринку відомих у світі консалтингових компаній та їх вітчизняних послідовників відбувається підвищення якості людського капіталу в багатьох регіонах нашої держави, насамперед індустріально розвинутих. Це досягається шляхом трансферу технологій, адаптації на вітчизняному ґрунті інституційних механізмів активізації підприємництва, поліпшення кадрового забезпечення підприємств, зростання їх інтелектуального потенціалу, формування основ громадянського суспільства та вирощування лідерів нової генерації. Адаже експерти зазначають: “Практикою функціонування підприємницьких структур доведено: компанії, що прагнуть досягти успіху в конкурентній боротьбі шляхом вироблення нової продукції, мають створити особливий, так званий інноваційний клімат, за якого працівник почувався б вільним, повністю мотивованим і готовим до творчої роботи” [15, с. 37]. Консалтинг дає можливість зробити це найуспішніше.

Потрібно акцентувати увагу на тій ролі, яку відіграє консалтинг у розвитку регіональних економік. Як дієвий інструмент імплементації у бізнес-середовище прикладних знань, умінь і навичок, а також важливе джерело інформації про передові технології та новації у сфері менеджменту, він забезпечує постійне зростання якості людського капіталу. Водночас, на відміну від закладів системи вищої та середньої спеціальної освіти, на консалтингові компанії значно меншою мірою поширюються нормативно-правові обмеження Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, що робить їх відкритішими до навчально-освітніх інновацій, гнучкішими в роботі з підприємцями, краще адаптованими до специфіки функціонування регіональних ринків і практичної діяльності на них. Крім того, завдяки консалтингу можна ефективніше долати інституційні прогалини, що зберігаються в інституційному забезпеченні інноваційного розвитку окремих регіонів. Насамперед це стосу-

ється недостатньої кількості ефективних ВНЗ, бізнес-центрів, торгово-промислових палат, агенцій регіонального розвитку або дефіциту випускників певних спеціальностей чи належної кваліфікації. У такому разі консалтингова діяльність здатна долати ці прогалини за рахунок функціонування у формі рекрутингу, аутсорсингу, фандрайзингу чи хед-хантингу.

Однією з ключових проблем інноваційного розвитку багатьох регіонів нашої держави є відсутність відповідної інноваційної культури розвитку бізнесу, орієнтованість переважної частини підприємств та їхніх керівників на рутинні форми організації праці та екстенсивні механізми нарощування обсягів виробництва. Це актуалізує роль консалтингу як засобу ідентифікації та еволюційної трансформації організаційної культури, виведення підприємств на новий рівень розуміння власної місії та цілей функціонування, адаптації до вимог ринку та глобальних чинників розвитку світової економіки.

Співпраця підприємств та організацій з консалтинговими компаніями дає можливість їм краще зрозуміти суть і причини виникнення проблем, що гальмують їх інноваційний розвиток. Відтак в економіках, що перебувають на низькому технологічному рівні, з'являється можливість ідентифікувати наявні організаційні архетипи, які не дають змоги успішно адаптувати новітні технології та управлінські підходи на відповідному національному чи регіональному ґрунті. Далі розробляють нові стратегії розвитку компаній, орієнтовані на зміну цінностей і моделей організаційної поведінки. Отже, завдяки консалтингу моделюється нова бізнес-реальність для окремих компаній, яка згодом трансформується в модернізацію економічного устрою спочатку на регіональному, а в подальшому і на загальнонаціональному рівні. Це обумовлюється тим, що "регіональна інноваційна система утворює сукупність організацій і підприємств, розташованих на певній території, які здійснюють діяльність зі створення, комерціалізації і поширення інновацій, а також сукупність організацій інноваційної інфраструктури, органів регіонального управління та інститутів, які забезпечують реалізацію механізмів інноваційного розвитку, що відповідають як особливостям, так і вимогам функціонування національної інноваційної системи" [17, с. 134].

Консалтинг позитивно впливає на розвиток усіх складових інституційного середовища інноваційної діяльності в регіоні: формальних, неформальних та організаційних. Адже через консалтингові компанії у регіональну економіку привносяться нові інструменти управління, які не лише поширюються на бізнес, а й активно застосовуються в громадському секторі, згодом входячи й у сферу державного управління та місцевого самоврядування. Це підвищує ефективність управлінської діяльності, стимулюючи розвиток регіональних економік на основі формування більш сприятливого до інновацій нормативно-правового забезпечення підприємницької діяльності, а також нової культури відносин (неформальна компонента) між владою, бізнесом та інститутами громадянського суспільства. Відтак, завдяки консалтингу збільшується соціальний капітал регіону, який є невід'ємним атрибутом інноваційного розвитку його економіки, оскільки без високого рівня довіри не варто сподіватися на успішне поширення в регіональних економічних комплексах інновацій, які неминуче пов'язані з високою ризикованістю реалізації бізнес-проектів.

Варто наголосити на інформаційній функції, яку виконує консалтинг у регіональних економіках. Її значимість сьогодні дедалі більше зростає з огляду на те, що "перехід України у світовий інформаційний простір потребуватиме створення високоефективної системи телекомунікацій, впровадження нових методів передачі та обробки інформації, автоматизований пошук, збір, накопичення, зберігання і розповсюдження її з єдиною системою обліку електронних інформаційних ресурсів" [1, с. 16].

В українських регіонах консалтинг виконує також важливу інтегруючу функцію щодо наближення параметрів інституційного середовища інноваційної діяльності до вимог і стандартів ринкового устрою ЄС. Саме консалтингові компанії є лідерами поширення в Україні передового досвіду європейських держав щодо організації інноваційного процесу, залучення наукових установ до сфери прикладних досліджень, фінансування пріоритетних напрямів інноваційного розвитку регіональних економік, комерціалізації інноваційних розробок тощо. Більше того, саме консалтингові фірми, як вітчизняні, так і зарубіжні, часто є посередниками у налагодженні співробітництва між науковими центрами та навчально-освітніми закладами України і найбільш інноваційно-потужних держав світу, а це багаторазово підвищує інноваційну спроможність вітчизняного науково-освітнього простору. Адже, як

відзначають вітчизняні науковці: “Загальновизнано, що найбільш ефективною формою взаємодії в інноваційних системах є мережеві зв’язки, які оптимізують транзакційні (операційні та організаційні) витрати порівняно з ринковими або ієрархічними взаємозв’язками. Цей підхід дозволяє підвищити ефективність взаємодії державного та приватного секторів, підприємств, комерційних та громадських організацій, дослідницьких і освітніх установ в інноваційному процесі” [4, с. 63].

Важливим напрямом стимулювання інновацій на регіональному рівні через систему консалтингових компаній є пряма реалізація управлінських інновацій у практиці менеджменту вітчизняних підприємств. У наукових публікаціях особлива увага акцентується на тому, що інноваційний потенціал регіону значною мірою формується під впливом суб’єктивних оцінок керівників підприємств щодо можливості впровадження інноваційних моделей розвитку: “Аналізуючи інноваційно-технічний потенціал підприємства, керівник визначає можливості ведення інноваційної діяльності, тобто відповідає для себе на питання, чи “під силу” підприємству впровадження реальних інновацій. Від стану інноваційно-технологічного потенціалу залежить вибір тієї або іншої стратегії діяльності, який у даному випадку можна визначити як “міру готовності” виконати поставлені цілі в сфері інноваційного розвитку підприємства” [5, с. 84]. Сьогодні за допомогою консалтингу в багатьох регіонах нашої держави активно поширюються такі форми організації бізнесу, як бенчмаркінг, реінжиніринг, управління лояльністю клієнтів, управління за цілями, управління бізнес-процесами тощо. Вони не лише формують інноваційну культуру менеджменту, а й виконують роль своєрідного інституційного фундаменту для генерування інноваційних ідей, підвищення інноваційного потенціалу окремих компаній та регіональних економічних комплексів загалом. Саме завдяки їх застосуванню відбувається розвиток креативної компоненти у діяльності підприємницьких структур, і як наслідок, підвищується якість їхнього людського капіталу.

Окремо наголосимо на ролі консалтингу в модернізації інтелектуально-освітнього простору деяких регіонів нашої держави. Насамперед це стосується розвитку регіональних ринків консалтингових послуг, до яких залучаються дедалі ширші кола підприємців, результатом чого є формування позитивних стереотипів їхньої співпраці з консалтинговими компаніями. У багатьох регіонах України, передусім тих, що межують з країнами ЄС, з’являються елементи нової культури взаємовідносин між бізнесом та інтелектуально-освітньою сферою економіки. Таким чином долаються негативні стереотипи, укорінені протягом тривалого історичного періоду, які беруть витоки у твердій переконаності представників ділових кіл щодо безперспективності залучення науковців до вирішення власних господарських проблем. Відтак, перспективи активної співпраці з підприємницьким середовищем відкриваються і у наукових установ та навчальних закладів, що розширює потенційну сферу їхнього фінансування. До того ж конкуренція на ринку консалтингових та інформаційно-освітніх послуг, яка стимулюється консалтинговими фірмами, спонукає вищі навчальні заклади до удосконалення власних освітніх технологій, наближаючи їх до вимог ринку і потреб практики бізнесу, що сприяє поліпшенню стандартів викладання, зростанню компетентності професорсько-викладацького складу, і як наслідок, підвищенню якості підготовки фахівців.

Отже, консалтинг є важливою ланкою системи інституційного забезпечення інноваційного розвитку регіональних економік. Основний його вплив виявляється у популяризації та адаптації на вітчизняному регіональному ґрунті інноваційних технологій, які ефективно застосовуються в економіках провідних держав світу, а також у підвищенні якості людського капіталу відповідних регіонів. Крім того, завдяки функціонуванню ринку консалтингових послуг відбуваються розвиток науково-освітньої сфери регіональних господарських комплексів нашої країни та їх наближення до потреб реальної економіки.

З огляду на це, пріоритетними завданнями органів державної влади та місцевого самоврядування у контексті розвитку системи інституційного забезпечення інноваційного розвитку регіональних економік є:

- стимулювання розвитку ринків консалтингових послуг регіонів, сприяння залученню іноземних консалтингових компаній до роботи на відповідних регіональних ринках;
- сприяння активізації консалтингової діяльності вітчизняних вищих навчальних закладів та наукових установ, розміщених на території регіону;

- налагодження механізмів ефективної взаємодії між регіональними органами державної влади, органами місцевого самоврядування, науковими організаціями, навчальними закладами, консалтинговими компаніями та підприємницькими структурами регіону, формування на цій основі регіональних інноваційних кластерів;
- забезпечення розвитку системи інформаційно-аналітичних, а також консультаційних і дорадницьких послуг, що надаються агенціями регіонального розвитку, торгово-промисловими палатами, бізнес-центрами, технопарками та іншими структурами, створеними в регіонах за участю органів місцевого самоврядування.

Успішне виконання цих та супутніх завдань сприятиме підвищенню інноваційного потенціалу регіональних економік, а також зростанню їхньої конкурентоспроможності в умовах глобальної конкуренції.

Використані джерела

1. *Александрова В. П.* Прогнозування впливу інноваційних факторів на розвиток економіки України / В. П. Александрова, М. І. Скрипченко, Л. І. Федулова // Економіка і прогнозування. – 2007. – № 2. – С. 9–26.
2. *Геєць В.* Технопарки можуть стати важливим елементом побудови національної інноваційної системи / В. Геєць [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://new-ukraine.org.ua/news/2198>.
3. *Геєць В. М.* Інноваційні перспективи України : монографія / В. М. Геєць, В. П. Семиноженко. – Х. : Константа, 2006. – 272 с.
4. *Демченко В. В.* Проблеми формування інституційного середовища інноваційного розвитку регіонів / В. В. Демченко // Регіональна економіка. – 2007. – № 2. – С. 59–70.
5. *Карпінський Б. А.* Інноваційно-технологічний потенціал підприємств регіону: аналіз формування та фінансування / Б. А. Карпінський, Т. Б. Шира // Регіональна економіка. – 2007. – № 2. – С. 77–85.
6. *Козинський С.* Регіональний вимір інноваційної політики у контексті пошуку методологічних основ / С. Козинський [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Ardu_o/2009_2/R_1/Kozinski.pdf.
7. *Кондратьева Е.* Национальная инновационная система: теоретическая концепция / Е. Кондратьева [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.schumpeter.ru/article.php?id=7&book=concept>.
8. *Кульчицький І. І.* Регіональні стратегії інновацій та конкурентна спроможність малого і середнього бізнесу / І. І. Кульчицький [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.management.org.ua/conference/docs/1108381763_SME-04-25.doc.
9. *Ліба Н. С.* Аналіз інноваційної системи регіону / Н. С. Ліба [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpchdtu/2009_24/articles/44_liba.pdf.
10. *Майорова Т. В.* Інтелектуальний капітал як чинник активізації інвестиційного процесу / Т. В. Майорова, В. М. Діба // Фінанси України. – 2011. – № 12. – С. 41–50.
11. *Мокій А. І.* Інноваційна активність малого та середнього підприємництва: теоретико-методологічні та прикладні аспекти / А. І. Мокій, Ю. В. Полякова, Ю. Слюсарчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://papers.univ.kiev.ua/ekonomika/articles/Innovative_activity_of_small_and_middle_enterprise_theoretic_methodological_and_the_applied_aspects_14385.pdf.
12. *Мокій А. І.* Основні аспекти забезпечення інформаційної підсистеми Інноваційної моделі трансакційного співробітництва / А. І. Мокій, І. Г. Бабєць [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mevlac.lviv.ua/downloads/vyklad/babec/15.pdf>.
13. *Натрошвілі С. Г.* Ефективна інтеграція бізнесу, науки і освіти як умова зростання вартості компаній в постіндустріальній економіці / С. Г. Натрошвілі // Проблеми науки. – 2012. – № 1. – С. 2–8.
14. *Окландер І. М.* Маркетинговий аналіз функціонування регіонального інноваційного ланцюга / І. М. Окландер [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ir.kneu.kiev.ua:8080/bitstream/2010/348/1/Oklander.pdf>.
15. *Причулак Н. М.* Інтелектуальний капітал суб'єктів інноваційної діяльності / Н. М. Причулак // Фінанси України. – 2001. – № 12. – С. 30–40.
16. *Редзюк Є. В.* Інвестиційно-інноваційна стратегія розбудови економіки України / Є. В. Редзюк // Науково-технічна інформація. – 2012. – № 1 (51). – С. 17–22.
17. *Третяк В. В.* Регіональна інноваційна система як основний об'єкт формування інноваційної політики / В. В. Третяк, Н. В. Дронова // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 3. – С. 131–137.